

Modern Metin Tenkidi ve Tesisi Usulünün Türkiye'ye Girişi

The Introduction of Modern Textual Criticism and Editing to Türkiye

Ahmet Emin Saraç¹

¹Arş. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.E.S. 0000-0001-9558-8350

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ahmet Emin Saraç,
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta: aeminsarac@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 15.07.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 23.01.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 08.02.2023

Kabul/Accepted: 13.02.2023

Online Yayın/Published Online: 10.10.2023

Atf/Citation: Saraç, A.E. (2023). Modern
metin tenkidi ve tesisi usulünün Türkiye'ye girişi.
TUDED, 63(2), 361–381.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2023-114076>

ÖZET

Bu makalede ele alınan konu, modern metin tenkidi usulünün Türkiye'ye girişidir. Daha önce doğrudan incelenmemiş bu konuda söylenegelenler Hellmut Ritter ve Ahmed Ateş'ten önce Türkiye'de metin tenkidine dair ciddi bir çalışma olmadığı yönündedir. Bu makalede esas olarak Türkiye'de İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra başlayan tenkitli metin neşri faaliyetinin 1941'e kadarki serencamı ele alınmıştır. Bununla beraber söz konusu dönemi tarihi zeminine oturtabilmek için öncesi ve sonrasına da kısaca temas edilmiştir. Makale boyunca gösterilen eserlerden anlaşılmaktadır ki 1940'lı yıllara gelmeden önce Türkiye'de tenkitli metin neşrine dair önemli bir külliyat oluşmuş durumdaydı. Bunun en önemli âmili 19. asrın son çeyreğinden itibaren artmakta olan milliyetçilik cereyanıydı. Avrupa'yı takip eden âlimler kendi milletlerinin medeniyet bakımından Avrupalı milletlerle boy ölçüşebilecek bir seviyede olduğunu göstermek amacıyla Türk kültürüne ait eski eserlerin neşrine özel bir önem vermektedir. Tenkitli neşrin memlekete girip yayılmasında 1909 ila 1931 yıllarında faaliyet gösteren Tarih-i Osmani Encümeni'nin büyük tesiri vardır. 1910'lu yıllarda Türkoloji sahasında parlayan Fuad Köprülü, modern ilim anlayışının ülkeye tanıtılması ve yerleşmesinde büyük pay sahibi olduğu gibi metin tenkidinin öneminin kavranması noktasında da önemli hizmetler görmüştür. Bilhassa kuruluşundan (1924) 1939'a kadar başında bulunduğu Türkiyat Enstitüsü'nde çok faydalı işler yapmıştır. Tenkitli metin hazırlamak konusunda dönemin en fazla öne çıkan ismi Kilisli Rifat Bilge'dir. Ondan sonra İbnülemin Mahmud Kemal İnal hatırlanması gereken bir isimdir.

Anahtar Kelimeler: Metin tenkidi, tenkitli metin, edisyon kritik, filoloji, Türkoloji

ABSTRACT

This article discusses the subject of the introduction of modern textual criticism to Türkiye. What has been said about this matter up to now is that no serious activity had occurred regarding textual criticism in Türkiye until Hellmut Ritter, who had taught at Istanbul University Faculty of Letters since 1936, and his student Ahmed Ateş, who filled a huge gap in the field of philology with his 1942 article *Metin Tenkidi Hakkında* [On Textual Criticism]. This article discusses the critical texts published between the Second Constitutional Era (starting in 1908) and 1941 in Türkiye. However, in order to put the period within its historical context, the article will also briefly touch upon the years before and after this period. Before the 1940s, an important corpus of critical texts can be seen to have formed in Türkiye from the works shown throughout the article. The most important cause of this was the nationalist movement that had increased among the Turks since the last quarter of the 19th century. Turkish scholars who'd followed Europe gave special importance to the publication of old works on Turkish culture in order to show that their nation was at a level that could compete with European nations in terms of civilization. *Tarih-i Osmani Encümeni* [The Council of Ottoman History] was active between 1909 and 1931 and had great

influence on the introduction and popularization of publishing critical texts in Türkiye. Fuad Köprülü, who shined in the field of Turkology in the 1910s and had provided a great contribution to the introduction and settlement of modern science in the country, served in having people understand the importance of textual criticism. He carried out very important works, especially in the *Türkiyat Enstitüsü* [Institute of Turkology], which he'd founded in 1924 and directed until 1939. The most prominent name of the period in terms of those producing critical texts was Kilisli Rifat Bilge, followed by İbnülemin Mahmud Kemal İnal as another name to be remembered.

Keywords: Textual criticism, critical text, critical edition, philology, Turkology

EXTENDED ABSTRACT

Textual criticism involves the effort of making a text free from any corruption it might have suffered for various reasons and bringing it to its original state as much as possible. The text established at the end of this labor is called a critical text, or critical edition. Different methods are known to have been applied in many cultures since antiquity, including Islamic culture, in order to arrive at the original text. Meanwhile, modern textual criticism became widespread in Europe in the 19th century. The subject this article discusses here is the introduction of this method to Türkiye. What has been said about this matter up to now is that no serious activity had occurred regarding textual criticism in Türkiye until German orientalist Hellmut Ritter, who had taught at Istanbul University Faculty of Letters since 1936, and his student Ahmed Ateş, who filled a huge gap in the field of philology with his 1942 article *Metin Tenkidi Hakkında* [On Textual Criticism]. This study discusses the critical texts published between the Second Constitutional Era (starting in 1908) and 1941 in Türkiye. However, the study will also touch upon the years before and after this period in order to put the period within its historical context.

An important corpus of critical text can be seen to have formed in Türkiye from the works shown throughout the article prior to the 1940s. The most important cause of this had been the nationalist movement, which had increased among Turks since the last quarter of the 19th century. Turkish scholars who followed Europe gave special importance to the publication of old works on Turkish culture in order to show that their nation was at a level that could compete with European nations in terms of civilization. Although very valuable works had been published at the İkdâm Printing House at the end of the 19th century, the main improvement was seen after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy. With the establishment of the *Tarih-i Osmani Encümeni* [Council of Ottoman History], the publication of old texts began to be included in the government program. The Council successfully continued this task until its closure in 1931. Although some defective publications did occur among them, this was the institution that had published the most texts.

The most shining name from the 1910s was Fuad Köprülü. He attracted attention in the country and abroad with the articles he had written in his youth and became the greatest authority on Turkology. Köprülü always managed to get on well with the political power apart from some brief periods and quickly carried the academic level in Türkiye to a point comparable with Europe thanks to his superior ability to manage and benefit from the people around him. In fact, the period of 1908-1941, being the main subject of this article, was

under his authority and influence enough to be called the Köprülü Period. He carried out very important works, especially in the *Türkiyat Enstitüsü* [Institute of Turkology], which he'd founded and directed until 1939. Although he did not show much inclination toward producing critical texts himself, he served this field with his various writings in which he emphasized the importance of textual criticism, the critical editions to whose publication he'd contributed, and the students he'd trained.

In terms of publications, Kilisli Rifat Bilge was the most prominent person in this period, with Arabic works occupying an important place among his numerous publications. Kilisli took care not to interfere with any manuscript he'd chosen as the main basis for an edition by indicating the corrections and repairs and showing the differences between copies. Meanwhile, Ibnülemin Mahmut Kenal Inal came from a more traditional and conservative place, as the motivation behind his work was not nationalism, as was the case with most of the intellectuals of the period, but rather a desire to preserve the works of the *eslâf* [forefathers] from oblivion and to bring these to light. The publications by Sadettin Nüzhet Ergun, who is the most popular name regarding *divan* [poetry collection from one author] publications, had some flaws, as he would indicate the copies he'd used but would show the differences without providing the name of the copy.

The development of textual criticism in the 1940s requires a comprehensive examination, as the critical editions from these years and their publications have had a much greater impact on the present. The most prominent names from this period are Reşid Rahmeti Arat, Ahmed Ateş, and Ali Nihad Tarlan. These people had served as the heads of three departments (Turkish Language, Arabic-Persian Philology, and Classical Turkish Literature, respectively) within Istanbul University for a long time and had an impact on the field of textual criticism through their works and the students they'd trained.

Giriş

Bir metnin, muhtelif sebeplerle uğradığı bozulmalardan arındırılıp mümkün olduğunca müellifinin elinden çıktığı hâle getirilme çalışmasına metin tenkidi; bu çalışma sonunda ortaya çıkan metne tenkitli metin yahut edisyon kritik denmektedir. Metnin orijinaline ulaşma gayesiyle Antik Çağdan beri birçok kültürde, bu meyanda İslam kültüründe de, farklı metotlar uygulandığı bilinmektedir¹. Modern metin tenkidi usulü ise Avrupa'da 19. asırda yaygınlık kazanmıştır. Bununla beraber usulün hâlâ tartışılan pek çok veçhesi olduğunu belirtmeliyiz. Bizim burada ele alacağımız konu bu usulün Türkiye'ye girişidir. Daha önce doğrudan incelenmemiş bu konuda söylenegelenler, 1936 senesinden itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde dersler veren Alman müsteşrik Hellmut Ritter ile 1942 tarihli "Metin Tenkidi Hakkında" makalesiyle Türkiye'de filoloji sahasında çok büyük bir boşluğu dolduran talebesi Ahmed Ateş'ten önce ülkemizde metin tenkidine dair ciddi bir çalışma olmadığı yönündedir². Konuya ilişkin bibliyografik bir araştırmaya dayanmadan ve ilmi bir zemine oturtulmadan takip edilen bu düşünce dışında duran tek kişi görebildiğimiz kadarıyla Ömer Faruk Akün'dür. Akün, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı "Kilisli Rifat Bilge" (Akün, 2002) ve "İbnülemin Mahmud Kemal" (Akün, 2000) maddelerinde bu kişilerin tenkitli neşirlerine meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir şekilde temas etmiş, fakat mezkur maddeler bu bakımdan yeterince ilgi çekememiştir.

Bu makalede esas olarak Türkiye'de İkinci Meşrutiyet'ten (1908) sonra başlayan tenkitli metin neşri faaliyetinin 1941'e kadarki serencamı ele alınmıştır. Bununla beraber dönemi tarihî zeminine oturtabilmek için öncesi ve sonrasına da kısaca temas edilmiştir. Mevzuunda ilk deneme olması hasebiyle eksikliklerimizin olduğu şüphesizdir. Fakat bir makale hacmi içinde konunun ana hatlarını çizdiğimizizi zannediyoruz. Bundan sonraki çalışmalarda matbuatın iyi bir şekilde taranması ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapılmış tezlerin incelenmesiyle mesele daha vuzuha kavuşacaktır.

1. II. Meşrutiyet'e (1908) Kadarki Durum

İslam'ın klasik çağında yazma hâlindeki metinlerin sıhhatinin korunması veyahut tashihi için birçok usul tatbik edilmiştir. Sayısı çok olmamakla beraber üzerine bazı kitap ve makaleler yazılmış bu konuya³ burada en kısa bir şekilde girmek bile saded haricine çıkmak olacaktır. 1727'de ilk Türk matbaasının İstanbul'da kurulmasından 19. asır ortalarına kadar Osmanlı coğrafyasında basılan eserlerin özelliklerine kısaca temas etmek ise yerinde olacaktır. Bu konuda yapılmış tek çalışma görebildiğimiz kadarıyla Ekmeleddin İhsanoğlu ile Hatice Aynur'un müşterek makaleleridir (İhsanoğlu ve Aynur, 2003). Buna göre çok uzun bir dönem boyunca, yayınlanan kitap hakkında verilen bilgiler kitabın sonunda kolofon denilen kısımda yer almaktadır. Burada ise kitap adı, müellif adı, mütercim adı, basım tarihi, basıldığı matbaa gibi

1 Mesela Yunan ve Latin klasiklerinin modern zamanlara hangi yollarla aktarıldığı için bkz. Reynolds ve Wilson 1991.

2 Mesela bkz. Polat, 2015, s. 155; Erünsal, 2016, s. 452; Özyıldırım, 2017, s. 19.

3 Bkz. Erünsal, 2018 ile Polat, 2015'in ilgili bahisleri; ayrıca Koç, 2017; Alam, 2017. Burada ayrıca hadis ilminin metin tenkidıyla ilişkisi hakkındaki şu makaleye de işaret edilebilir: Polat, 2017.

bilgiler bulunmaktadır. Bilhassa Bulak'ta basılan kitaplarda eserin musahhahinin, mülteziminin (kendi hesabına kitabı bastırın kişi), eseri basan matbaanın sahibinin isimlerinin de yer aldığı görülmektedir. Bu basımlarda tenkitli metin neşrinin ilk gerekliliklerinden olan, sunulan metin için esas alınan nüsha veya nüshaların belirtilmesi maddesinin bazı istisnalar dışında⁴ uygulanmadığı görülmektedir. Bazı örneklerde ise⁵ derkenarda nüsha farklarının verildiği de görülmekle beraber bu, yazma eser kültürünün yansımından başka bir şey değildir.

Modern manadaki metin tenkidi fikrinin doğuşunu hazırlayan amillerin başında 19. asrın sonlarına doğru Türkiye'de filolojik çalışmaların artması gelmektedir. Burada üzerinde durmayacağımız sebeplerle asrın son çeyreğinde ortaya çıkan Türk milliyetçiliği⁶, tabii olarak kendisine evvela lisan sahasında bir temel bulmaya çalışıyordu. Bu arayışı ilk defa ilk Türkologumuz sayılabilecek Ahmed Vefik Paşa'da açık olarak görmekteyiz. Dil ve tarih sahasında pek çok eser veren bu müellifin kendisinden sonra yazılan birçok Türkçe lügat kaynaklık eden *Lehce-i Osmâni*'si (1293) Türkçeden Türkçeye ilk lügat olma vasfıyla zamanı için çok mühim bir vazife görmüştür⁷. Bu eserin ikinci baskısının (1306) önsözünde Osmanlı Türkçesinin umumi Türk dil kadrosunun bir parçası olarak görülmesi ayrıca kayda değerdir (Akün, 2003). Bundan başka *Şecere-i Türki*'yi daha 1863-64 senelerinde Türkiye Türkçesine aktararak yayınlayan Vefik Paşa'nın Nevâî'nin *Mahbûbü'l-Kulûb*'u başta olmak üzere pek çok eski eserin yayınlanmasında da hizmeti geçmiştir (Akün, 1989).

Kendisinin lisan sahasında çok büyük bir ihâtası olmamakla beraber gençleri, bilhassa az sonra göreceğimiz İkdamcılarını, millî konulara yönelmeye teşvik eden ve onların adeta hamiliğini yapan Ahmed Midhat Efendi'yi de burada zikretmemiz icap etmektedir. Devrin en önemli gazetelerinden *Tercümân-ı Hakikat*'i çıkaran Ahmed Midhat'ın hem gazetesi hem Beykoz'daki konağında tertiplemediği toplantılarla devrinde adeta bir mektep vazifesi gördüğü anlaşılmaktadır⁸. Fakat Vefik Paşa'nın başladığı işi daha ileri bir noktaya götüren asıl kişi Şemseddin Sami olur. 1881 yılında "Lisân-ı Türkî (Osmâni)" yazısıyla Osmanlıca diye bir lisan olmadığı, bunun geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk lisanının bir şubesi olduğunu belirterek o devrin yaygın anlayışına karşı çıkan Sami Bey⁹, *Lisân* (1303) isimli eseriyle Türkçede lisânîyât (linguistik) sahasındaki ilk eseri vermiş, *Türkçeden Fransızcaya Kâmûs-ı Fransevî* (1885) ile Türk dilinin kelime hazinesini tespit etmiştir. En önemli eseri ise şüphesiz hâlâ

4 Böyle bir istisna İstanbul'da 1218'de (1803) basılan *Risâle-i Birgivî* dir. İlk defa olarak dinî bir kitap basıldığından basıma esas olan nüshanın belirtilmesine ihtiyaç duyulmuşa benzemektedir (İhsanoğlu ve Aynur, 2003, s. 249).

5 Mesela *Hümâyunnâme*'nin Bulak baskısı (1251) ile *Tuhfetü'l-Harameyn*'in İstanbul baskısı (1265).

6 Bu konu için bkz. Kushner, 1977.

7 Ahmed Midhat Efendi'nin *Lehce-i Osmâni* hakkında 1304'te (1886-87) yazdığı şu satırlar eserin, devri için ne kadar büyük bir yenilik olduğunu göstermektedir: "Bin kişiden fazla bunun muâhezmesine dair sözler işittim. 'Canım böyle lügat mi olur? İçmek, süpürmek gibi kelimeleri kim bilmez ki?.. Anların mânâlarını bize öğretmek için lehçe yazmış' gibi muâhezeler ki erbâbının bir lisan ve o lisanın kamusunun ne demek olduğunu bilmediklerine delalet eder" (Alpaslan, 2002, s. 100).

8 İkdam Matbaasının *Mevzûâtü'l-Ulûm* (1313) ile *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (1314) neşirlerinin başında yer alan gazete yazılarından bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Necip Asım'ın Veled Çelebi hakkındaki bir yazısında da (Necip Asım, 1330) buna dair malumat vardır.

9 Yazı için bkz. Topaloğlu, 2012, s. 199-202.

kullanılmakta olan *Kâmûs-ı Türki*'dir (1317). Hayatının son yıllarını *Orhun Abideleri*, *Kutadgu Bilig*, *et-Tuhfetü 'z-Zekiyye* gibi eserleri neşre hazırlamakla geçirmiş; fakat bunları yayınlama imkanı bulamadan vefat etmiştir (Akün, 1970). Şeyh Süleyman Efendi'nin¹⁰ yazdığı *Lügat-i Çağatay ve Türki-i Osmâni* (1298) ile Mehmed Sadık Efendi'nin¹¹ Çağatayca gramer kitabı *Üss-i Lisân-ı Türki*'yi¹² (1313) bu devirde Doğu Türkçesine bir merakın uyandığını gösteren başlıca eserlerden sayabiliriz. Kıpçak Türkçesine dair önemli kaynaklardan *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*'in de bu yıllarda bir baskısı yapılmıştır (1309). Metin tenkidiyle alakalı bir ilim şubesi olan meskûkât (nümismatik) sahasında İsmail Galib Bey'in *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniye*'den (1307) başlayarak yaptığı neşriyatı da belirtirsek 1890'lara gelinceye kadar filolojiye dair çalışmaların Osmanlı'da ne durumda olduğunu büyük oranda ifade etmiş oluruz.

Uzunca bir müddet bu şekilde şahısların münferit gayretlerine bağlı olarak gelişen Türk dili ve tarihine ait çalışmalar, 1894'te Ahmed Cevdet Bey'in sahipliğinde İkdâm Gazetesi ve matbaasının kurulmasıyla bir çatı altına girme imkanı bulabilmiştir. Türkçü bir neşriyat yapmakta olan bu gazetede Türkçülüğü ilmî bir zemine oturtma gayesiyle bilhassa Necip Asım Bey'in¹³ öncülüğünde bir hareket göze çarpmaktadır. Daha önce *Ural ve Altay Lisanları* (1311) ile lisaniyat sahasında zamanı için önemli bir eser vermiş olan Necip Asım, *En Eski Türk Yazısı* (1315) kitabında Orhun Abideleri'nin alfabetesini tanıtmıştır. Bursalı Mehmed Tahir'in Türklerin yalnız savaşçı bir kavim olduğu hakkında bilhassa oryantalist çevrelerde kabul gören görüşe karşı Türklerin medeniyet âlemine yaptığı katkıları göstermesi sebebiyle devrinde büyük yankı uyandıran *Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri* (1314) kitabı dönemin ruhunu göstermesi bakımından önemlidir (Akün 1992, s. 456). Yine bu matbaada Ali Şîr Nevâî'nin *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'i (1315) Batı Türkçesine aktararak yayınlanmış, Türk mimarlık tarihinin sayılı kaynaklarından *Tezkiretü'l-Bünyân* (1315) neşredilmiştir. Bunlardan başka en önemli biyografi kaynaklarımızdan olan şuara tezkirelerinden üçünün, kronolojik olarak birbirlerini tamamlamaları gözetilerek yayınlandığı görülmektedir: *Tezkire-i Latîfî* (1314), *Tezkire-i Sâlim* (1315), *Tezkire-i Rızâ* (1316). Birinci derecede bibliyografik kaynaklarımızdan *Mevzû'âtu'l-'Ulûm* (1313) ile kültür tarihimiz için vazgeçilmez bir kaynak olan *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin ilk altı cildi yine İkdâm matbaası tarafından basılmıştır. Bu neşirlerin bazılarında dikkat çeken özellikler şunlardır: *Tezkiretü'l-Bünyân*'da ve *Tezkire-i Latîfî*'de eseri taniyıcı yazılara yer verilmiştir. Fakat asıl dikkat çeken husus ödünç veya hediye nüsha vererek kitabın neşirini sağladıkları için şahıslara teşekkür edilmesidir. Eski eserleri neşredebilmek için şahsi kütüphanelere başvurma zarureti, o dönemde vakıf kütüphanelerinden istifade imkanının hemen hiç olmamasından kaynaklanmaktadır¹⁴. *Mevzû'âtu'l-'Ulûm* ile *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nin ilk cildinin başına bu eserlerin neşrine tekaddüm eden gazete yazıları da eklenmiştir. Bunlardan *Seyahatname*'nin başında yer alan Necip Asım'ın bir yazısında

10 Kadırga'daki Özbekler Tekkesi'nin şeyhi.

11 Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi'nin şeyhi.

12 Başında Ahmed Midhat Efendi'nin takrizi vardır.

13 Hakkında bkz. Dilaçar 1969; Yinanç, 2017.

14 İstanbul kütüphanelerinin o dönemki vaziyeti için bkz. Erünsal 2019.

“tenkîd-i mütûn” tabirinin kullanılmış olması ayrıca kayda değerdir¹⁵. Bu yazılarda ve matbuat taranacak olursa muhtemelen başka yazılarda da Batıyı takip eden münevverlerin modern metin tenkidi usulünden haberdar olduklarını görüyoruz. Fakat maddi imkansızlıklardan veya o zihniyete intibak edememekten¹⁶ dolayı Türkiye’de bu usulle bir eser neşretme teşebbüsünde bulunulamamıştır.

2. 1908-1941 Yılları Arası

İkinci Meşrutiyet’in ilanından kısa bir müddet sonra millî tarih çalışmalarını programlı bir hâle koymak için Tarih-i Osmani Encümeni kurulur (1909) (Özcan, 1988). Çıkarıldığı mecmua ve yayınladığı eserlerle ülkedeki tarih anlayışının modernleşmesi yolunda mühim bir adım olan bu teşekkülün bizi ilgilendiren neşriyatının başında Halil Edhem’in¹⁷ *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*’nda çıkan kitabelere dair makaleleri gelmektedir. Metin tenkidiyle alakalı ilim şubelerinden biri olan epigrafi (kitabe ilmi) ilk defa bu makaleler sayesinde Türkiye’de tanınmıştır¹⁸. Bundan sonra encümenin yayınladığı tarih kitapları gelmektedir: *Târîh-i Ebu’l-Feth* (1330), *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi* (1331), *Âşıkpaşazâde Târîhi* (1332). Dikkat edilirse bunlar hep 15. asra ait metinlerdir. 19. asırda neşredilen tarih metinleri hemen yalnız 16. asrın ikinci yarısından itibaren yazılan metinlere münhasıran¹⁹ şimdiki daha eski metinlere gidilme gereği duyulmaktadır. Osmanlı devletinin köklerini araştırma gayreti az bir müddet sonra Türk tarihinin daha eski devirlerine de yönelmeye başlayacaktır. Bu üç neşrin özelliklerine gelirse: Tursun Bey’in *Târîh-i Ebu’l-Feth*’i encümen hâfız-ı âsârı Mehmed Ârif²⁰ tarafından neşre hazırlanmıştır. Eser hakkında bilgi veren önsözün sonunda bu tarihin görülen üç nüshası tanıtılmış, esas alınan nüsha bildirilmiştir. Diğer iki nüshadaki farklar da dipnotlarda (o dönemki ifadesiyle “hâşiye”) belirtilmiştir. Tâcizâde Câfer Çelebi’ye ait *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi*, nüshası nadir bulunan bir eser olduğu için şahsi bir kütüphaneden²¹ ödünç alınan

15 “*Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*’nin diğer bir nüshasını hiç bir yerde bulamadım. İşte anın için bunun tab’ında Frenglerin ‘Critique de textes’ dedikleri ‘tenkîd-i mütûn’ usulüne riâyet edemeyeceğiz” (Evlîya Çelebi Mehmed Zillî İbn Dervîş, 1314, mukaddime [rakamsız sahife]).

16 Kilisli Rıfat, hatıralarında 1917’de Hanefî fikhının temel kitaplarından *Kitâbu Ahkâmî’l-Kur’ân*’ı neşre hazırlayan heyette bulunduğu bahisle şunları anlatır:

“Kitabın altı nüshası vardı. Bu nüshaların hepsine bakmak, farklarını görmek zor bir işti. İlk celsede ben dedim ki: -Avrupalıların yaptıkları gibi bir nüshayı esas tutalım, diğer nüshalarda görülen farkları sayfanın sonuna hâşiye tarzında gösterelim.

Şeyh [Beşir el-Gazzî] Efendi bunu kabul etmedi:

-Âlem-i İslâm’da böyle bir usul yoktur. Bu usulü doğruyu yanlıştan tefriğe gücü yetmeyen acizler yapar. Bir de bu usul okuyanları lüzumsuz yere işgal eder. Bir de okuyan tefriğe muktedir değil ise mümkün ki en yanlış farkı kabul eder, yanlış bir yola gider!” (Bilge, 1997, s. 61-62).

Bu hadise dinî bir eserin yayınında gösterilen hassasiyetten kaynaklanmış olsa bile farklı bir metin neşri usulünün kendini sonraki bir zamanda dahi kolayca kabul ettiremediğini göstermektedir.

17 Yukarıda ismi geçen İsmail Galib Bey’in ve Türkiye’de arkeolojinin kurucusu Osman Hamdi Bey’in kardeşidir. İbrahim Edhem Paşa’nın bu üç oğlu için bkz. Uzunçarşılı, 2013.

18 Bu makalelerden bazıları: Halil Edhem, 1326, 1327a, 1327b.

19 Mesela *Kühü’ül-Ahbâr* (1277-1285), *Tâcû’l-Tevârîh* (1279-1280), *Tarih-i Selânikî* (1281) *Târîh-i Peçevî* (1281-1283).

20 Hakkında bkz. Necib Asım, 1337.

21 Hazine-i Hassa müsteşarı Halis Efendi’nin kütüphanesi.

bir nüsha istinsah edilerek²² basılabilmıştır. Müze-i hümâyûn²³ hâfız-ı kütüb muâvini Âlî Bey tarafından hazırlanan *Âşıkpaşazâde Târîhi*, nüsha seçiminde hata yapılması ve imlanın aynen korunmaması gibi büyük kusurları olmakla beraber²⁴ bazı bakımlardan dikkat çekicidir. Eserden istifadeyi arttırmak için arkaik kelimeler izah edilmiş, şahıslar ve vakalar hakkında tarih kitaplarından malumat verilmiş, fakat daha mühimi, esere bir de indeks (o dönemki ifadesiyle “fihrist”) eklenmiştir. Bu o dönem için büyük bir yeniliktir²⁵. Encümen yurtdışı kütüphanelerindeki nadir eserlerle de ilgilenmiştir. Fatih kanunnamesinin yurttan bir nüshası bulunmadığı için Viyana Kraliyet Kütüphanesi'ndeki yegane nüshasının fotoğrafları getirtilmiş ve eser bu şekilde intişar sahasına çıkabilmiştir²⁶. Sultan Süleyman kanunnamesi içinse yine aynı kütüphanedeki bir nüsha esas alınmış, bunun eksiklikleri İstanbul kütüphanelerindeki beş nüshayla tamamlanmıştır²⁷.

Bu yıllarda Türkoloji âleminde çok mühim bir hadise yaşanır: Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lügâti't-Türk*'ü Ali Emiri tarafından keşfedilir. Türkçenin eski devirlerine ait yüklü miktarda malzeme ihtiva eden 11. asra ait bu Türk dili sözlüğünün keşfi, yayınlanması meselesini de hemen beraberinde getirir. Devletin özel olarak ilgilendiği bu yayın meselesinde iş en sonunda Kilisli Muallim Rifat'a havale edilir. Ziya Gökalp kendisinden eserin hiçbir tashih yapmadan olduğu gibi yayını ister. Eser 1915-17 yıllarında üç cilt olarak yayınlanır. Daha önce mekteplerde ders kitabı olarak okutulan Arap sarfına dair eseriyle²⁸ şöhret kazanan Kilisli'nin bu iş için ehliyet sahibi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim bu neşirden itibaren vefatına kadar pek çok Arapça, Farsça ve Türkçe eski eserin neşri vazifesi ona verilecektir.

1915 senesinde neşredilen *Millî Tettebbular Mecmuası* Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarında bir dönüm noktası olur. Devlet tarafından kurulan Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkik Encümeni tarafından çıkarılan ve yalnız beş sayı devam edebilen bu derginin idaresinde 1913 senesinden beri Darülfünun'da Türk edebiyatı tarihi muallimliği yapan Köprülüzade Mehmed Fuad bulunmaktaydı. Avrupa ilim âlemini yakından takip eden ve sayılarında tercüme makalelere önemli yer ayıran bu dergiyle belki de Türkiye'de ilk defa Batıdaki akademik dergilerle aynı seviyede bir dergi çıkarılmış oluyordu. Bu mecmuada bizi bilhassa ilgilendiren iki yazı son sayıdadır. Köprülüzade'nin Ali Emiri'nin *Acâ'ibü'l-Letâif* yayınına tenkidi adeta ülkede yaygın olarak süregelmekte olan eski metin neşri usulünün modern bir zihniyetle tenkididir. Köprülüzade nâşirin yeterince tettebuda bulunmadığı, bilhassa yurtdışında eser hakkında çıkmış yazılardan hiç haberdar olmadığı, bu sebeple eser hakkında pek çok hataya düştüğünü, ayrıca metni neşrederken okuyucuya hiç bildirmeden yazma nüshadaki metne pek çok müdahalede

22 Kitap yayına hazırlayan kişi eserin matbaaya verilecek metnini temize geçirmekle mükellef olduğu için yaptığı işe istinsah veya tashih ve kendisine de müstensih veya musahhah denilmekteydi. “Nâşir” daha ziyade eserin baskı masraflarını karşılayan kişi için kullanılmaktaydı.

23 Şimdiki İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

24 Bu neşir hakkında çıkan tenkid yazıları için bkz: A. [Mehmed Arif], 1331; Kazım Şinasi, 1332.

25 Bkz. Kazım Şinasi, 1332, s. 115.

26 *Kânünnâme-i Âl-i Osman*, 1330.

27 *Kânünnâme-i Âl-i Osman*, 1329.

28 Ahmed Rifat, 1328.

bulduğunu izah etmektedir. Böyle bir eserin “tenkîd-i mütûn” usulüne göre nasıl neşredilmesi gerektiğini belirten satırlarla nihayetlenen makalede baştan sona kadar ilmî bir üsluba riayet edilmesi de dikkati çekmektedir. Aynı sayıda Celâleddîn Devvânî'nin Akkoyunlu tarihine ait Farsça *Arznâme* risalesi de neşredilmiştir. Kilisli tarafından hazırlanan bu neşirde, esas alınan nüsha tanıtıldıktan sonra metinde yapılan tamir ve tashihler için hangi işaretlerin kullanıldığı belirtilmektedir²⁹. Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tetkîk Encümeni neşriyatı arasında çıkan, Kilisli Rifat'ın hazırladığı *Kitâb-ı Dede Korkud* (1332) ise eserin ilk yayını olması sebebiyle büyük bir boşluğu doldurmakla beraber nüsha seçimindeki hata sebebiyle örnek bir yayını değildir.

Necip Asım, 1915'te o sırada malum olan tek nüshasına dayanarak *Atebetü'l-Hakâyık*'i (*Hibetü'l-Hakâyık* adıyla) yayınladı³⁰. Eserin nüshası tanıtıldıktan sonra metin, tercüme ve izah kısımları gelmektedir. Uygur dili hakkında bilgi veren ve bu konudaki bazı neşriyatı tanıtan kitapta eserin kusurlu bir faksimilesi de yer almaktadır. Nâşirin Eski Türkçe uzmanı olmaması sebebiyle çok fazla hataya düştüğü bu neşir yine de devrin yayını faaliyetleri içinde bir yer kaplar.

Nüshası nadir bulunan kıymetli eserlerin basılması maksadıyla 1916 yılında Maarif Nazırı Şükrü Bey'in himayesinde Âsâr-ı Müfide Kütüphanesi kurulur. Sadece bir yıl kadar devam eden bu teşekkül İbnülemin Mahmud Kemal tarafından hazırlanan üç divanı yayınladı. *Herseki Arif Bey Divanı*, şairin kendi tashihinden geçmiş nüsha yine kendisinin yazdığını, yakınlarında bulunan iki nüsha ile karşılaştırılarak yayınlanmış, nüsha farkları dipnotta belirtilmiştir. Leskofçalı Galib Bey'in divanı, yegane nüshasına dayanılarak yayınladı. Ayrıca şairin *Fatin Tezkiresi*'nde yer alan bir manzumesi ile bir şahsın elinde bulunan bazı manzumeleri de kitabın sonuna eklenir. *Şeyhülislam Yahya Divanı* ise birçok nüsha kullanılarak yayına hazırlanmış ve nüsha farkları da gösterilmiş olmakla beraber kullanılan nüshalar belirtilmediği için kusurludur.

1918 ile 1921 yılları arasında bir tenkitli metin neşir faaliyeti dikkati çekmemektedir. Bunun sebebinin Birinci Dünya Harbi'ndeki mağlubiyet ve ardından İstanbul'un işgal edilmesinin bu tarz bir ilmî faaliyet için gerekli huzur ortamını bozmuş olmasında aramak mümkündür. Bunu aynı yıllarda önemli bazı ilmî mecmuaların yayınının sekteye uğramasından da anlayabiliyoruz³¹.

29 Yakında risalenin tercümesinin de neşredileceği vadedilmiştir. Fakat dergi yayını hayatına devam etmediği için bu tasavvur gerçekleşmemiştir.

30 Burada bu neşrin tarihi meselesine kısaca temas etmemiz gerekmektedir. Jean Deny, eser hakkında yazdığı mühim makalede (Deny, 1925) ve Reşid Rahmeti Arat, kıymetli neşrinde (Arat, 2007; ilk baskısı 1951) 1334 tarihini rumî takvim zannedip 1918 yılına işaret ettiğini söylemişlerdir. Hatta 2018 yılı, eserin yayınladığının 100. yılı olduğu düşüncesiyle Unesco Türkiye Komisyonu'nun teklifiyle “Atabetü'l-Hakâyık Yılı” ilan edilmiş, bu vesileyle sonraki sene Türkiye Yazma Eserler Kurumu, Necip Asım'ın eserini yeni harflere çevirip tekrar neşretmiştir (Edîb Ahmed Yükneki, 2019). Halbuki Köprülü'nün *Millî Tettebbular Mecmuası*'nın Teşrinisani-Kanunuevvel 1331 (14 Kasım 1915-13 Ocak 1916) tarihli 5. Sayısında bu neşir hakkında çıkan yazısı (Köprülüzade Mehmed Fuad, 1331d), kitabın üzerindeki 1334 tarihinin hicri olduğunu, eserin 1915 sonlarında yahut düşük bir ihtimalle 1916 başlarında çıktığını göstermektedir. Kitabın Maarif Nazırı Şükrü Bey'e ithaf edilmiş olması da Şükrü Bey'in görevinden Aralık 1917'de ayrıldığı göz önünde bulundurulduğunda neşrin 1918'de gerçekleşmediğine başka bir delildir.

31 Mesela *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası* 1910 senesinden beri düzenli olarak iki ayda bir çıkmaktayken 1919-1923 yıllarında ancak iki sayı çıkabilmiştir (Özcan, 1988, s. 8). 1916 yılında iki ayda bir sayı olmak üzere düzenli bir şekilde çıkmaya başlayan *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası* ise yedinci sayısında yayını

İbn Mühenna Lügati olarak da bilinen, 13. asırda Arapça olarak yazılmış Farsça, Türkçe ve Moğolca bir sözlük olan *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*, 1922 tarihinde Kilisli Rifat tarafından yayınlanır. Daha önce yurtdışında yayınlanmış olan bu eser için İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan daha sıhhatli bir nüsha kullanılır. Bu nüsha basmayla karşılaştırılmış, gerekli yerlerde hususi işaretler kullanılarak tashih ve tamirler yapılmıştır.

Halil Nihad'ın 1922'de yayınladığı *Nedim Divanı* o zamana kadar yapılan en ciddi divan neşri sayılabilir. Eserin sonuna eklenen yazıdan bu kitabın nasıl bir sa'yin mahsulü olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf kütüphanelerinde ulaşılabilen bütün divan nüshalarından başka şahsi kütüphanelerden de istifade edilmiştir. Neşir için 27 nüsha kullanılmıştır. Bunlardan başka, mecmualara da bakılmıştır. Belirli bir nüshaya dayanılmamış, nüsha farkları dipnot hâlinde gösterilmiştir. Dipnotlarda manzumeler hakkında bazı bilgiler de verilmektedir. Metin kısmının sonundaki okuyucu tarafından bilinemeyebilecek tabir, ıstılah, âdet, şahıs ve yerlere dair sözlük ise sonraları ara sıra denenmekle beraber yaygınlaşmamış bir neşir usulünün güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

1923 tarihinde Necip Asım, Orhun Abidelerinin Radloff ve Thomsen'in yayınlarına dayanarak bir neşrini yapmıştır. *Atebetü'l-Hakâyık* gibi bu yayının da ciddi kusurları olmakla beraber Avrupa dillerini bilmeyen Türk okurlarına bu abideleri tanıtmak bakımından faydası olmuştur.

Mükrimin Halil, 1923-24 yıllarında *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda³² yayınladığı "Feridun Bey Münşeati" adlı makale serisinde Osmanlı tarihinin en önemli kaynaklarından olduğu kabul edilen *Münşeâtü's-Selâtin*'deki eski devirlere ait vesikaların haricî ve dahilî tenkidini yaparak bunların sahteliğini ortaya koymuştur.

Süleyman Nazif'in *Külliyât-ı Ziyâ Paşa'sı* (1924), Ziya Paşa'nın torunu Doktor Fahreddin Bey'den temin edilen müellif hattı nüsha ile yine şairin el yazısıyla müteferrik manzumelerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Nâşir müellifin imlasını aynen muhafaza etmiştir. Eserin sonundaki zeyil kısmında şiiirler hakkında etraflı malumat ve notlar bulunmaktadır. Burada ayrıca şairin gazellerini dağınık surette yazdığı, bunların evvela hurûf-ı hecâ sonra inşad tarihine göre sıralandığı bildirilmektedir.

Şirazlı Sadi'nin *Bostan* isimli eserinin kısmî tercümesi olan Mes'ûd bin Ahmed'e ait *Ferhengnâme-i Sa'dî* yine 1924 senesinde Kilisli Muallim Rifat tarafından neşre hazırlanır³³. Dilinin eskiliği dolayısıyla seçildiği anlaşılan bu eser için o sırada malum tek nüshasına dayanılmıştır. Yazmanın arkaik imlası korunmuş, beyitler numaralandırılmış, tercüme beyitlerin *Bostan*'daki karşılıkları da gösterilmiştir. Tashih ve tamirler dipnotlarda belirtilmiş, sona bir lügatçe eklenmiştir. Yaptığı bazı mukayeseler dolayısıyla bu neşir Türkiye'deki tercüme edebiyatı çalışmalarının da erken bir örneği sayılabilir.

durdurmuş ve ancak 1922 senesinde tekrar çıkmaya başlamıştır (Kazancıgil ve Vergili, 2020, s. 489-490).

32 Tarih-i Osmani Encümeni, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Türk Tarih Encümeni adını almıştır.

33 Veled Çelebi'nin de yardımları dokunmuştur.

Veled Çelebi 1925'te Sultan Veled'e ait Türkçe manzumeleri toplayarak yayınlır³⁴. Esas alınan nüshalar yeterince belirtilmediği, bu manzumeler hakkında Avrupa'da çıkan neşriyattan da istifade edilmediği için kusurlu bir neşirdir. Fakat bir neşir usulü olarak dikkati çeken şey, metnin sağ sahifede orijinal imlasıyla sol taraftaysa o günün imlasıyla verilmiş olmasıdır. Bu, günümüzdeki metni sadeleştirilmiş hâli ile beraber veren yayınları hatırlatmaktadır. Metinlerdeki arkaik kelimeler hakkında da haşiyelerde izahlar verilmiştir.³⁵

1925'te Lütü Paşa'nın *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı, daha önce *Âşıkpaşazade Târîhi*'ni yayınlayan Âli Bey tarafından hazırlanır³⁶. İstanbul'da bir nüshası olmadığından Bursa'da ele geçen bir nüshası esas alınarak bunun eksikleri, görüntüleri alınan Viyana Milli Kütüphanesi'ndeki³⁷ nüsha ile tamamlanır. Yayında orijinal imla korunmuş, günümüzdeki şekiller dipnotta belirtilmiştir. Nüsha farkları, tashih ve tamirler de yine burada gösterilmiştir. Eserde geçen bazı şahıslar ve hadiseler hakkında da tarihî eserlere müracaatla bilgiler verilmiştir.

İbnülemin 1926 yılında Gelibolulu Âli'nin hattatlar ve diğer kitap sanatkarları hakkındaki *Menâkıb-ı Hünerverân* isimli eserini yayınlır. Türk Tarih Encümeni neşriyatı arasından çıkan eser için fotoğrafları getirilen Viyana Milli Kütüphanesi'ndeki nüsha esas alınmış³⁸, bu nüsha diğer 5 nüshayla mukabele edilerek farklar ait oldukları nüshalarla beraber gösterilmiştir. Kitabın sonuna Âli Bey tarafından bir indeks eklenmiştir. Eserde Gelibolulu hakkında İbnülemin tarafından yazılan çok geniş bir mukaddime de yer almaktadır. 18. asır müellifi Müstakimzade'ye ait, hattatların biyografilerine dair yazılan eserlerin en mükemmeli olan *Tuhfe-i Hattâtîn*'in neşri de Encümen tarafından yine İbnülemin'e havale edilir. 1928 senesinde basılan eserde kitabın başına eklenen müellif hakkındaki mufassal monografinin sonunda eserin bulanabilen dört nüshası kısaca tanıtılmakta, bunlardan müellif nüshasından istinsah edilen nüshanın esas alındığı belirtilmektedir. Eserin sonuna bir de fihrist ilave edilmiştir. Mütebahhir bir âlim tarafından özenle hazırlanan bu iki neşir hâlen kullanılmaktadır.

Türk Tarih Encümeni bu iki kitaptan sonra yine çok önemli eserler basmaya devam eder. *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'nin yedi ve sekizinci ciltlerinin hazırlanması işi Kilisli'ye verilir. *Seyahatname*'nin, 1896-1900 yılları arasında yapılmış, tek nüshaya dayanma ve devrin sansürüne takılma gibi kusurları bulunan ilk altı cildinden sonra ilk defa bu ciltlerle güvenilir bir baskısı yapılmıştır. Encümen imzalı önsözde 7. ve 8. ciltlerin İstanbul'da mevcut beş

34 Kilisli Muallim Rifat'ın yardımları ile.

35 Eser hakkında bkz. Necib Asım, 1926 ve bilhassa Köprülüzade Mehmed Fuad, 1928.

36 Eserin son bahisleri Âli Bey'in ayrılması üzerine Kilisli Rifat tarafından hazırlanmıştır.

37 Viyana'daki Kraliyet Kütüphanesi, Avusturya'da cumhuriyetin ilanından sonra Milli Kütüphane ismini almıştır.

38 Şimdiye kadar bahsi geçen yurtdışındaki nüshaların kullanıldığı dört neşirde de Viyana Milli Kütüphanesi'ndeki nüshaların kullanılmış olması dikkati çekmektedir. Bu durum için şu sebepler tasavvur edilebilir: 1) Bu kütüphanenin bilhassa Hammer tarafından oluşturulmuş Osmanlı tarihi hakkında kıymetli bir koleksiyona sahip olması 2) Viyana ile ulaşımın diğer Avrupa şehirlerine göre daha kolay sağlanması 3) Avusturya ile siyasi ilişkilerimizin diğer ülkelere göre daha iyi bulunması. Tarih-i Osmani Encümeni'nin incelemelerde bulunmak üzere encümen başkanı Abdurrahman Şeref Bey'i 1917'de Viyana ve Berlin kütüphanelerine göndermiş olması da buralarla önceden bir yakınlığın kurulmuş olduğunu göstermektedir. Yurtdışındaki bir nüshanın kullanıldığı *Kitâb-ı Dede Korkud* neşrinde Berlin nüshasının esas alınmış olduğunu da burada belirtmeliyiz.

nüshası tafsilatlı bir şekilde tanıtılmaktadır. Bu nüshalardan Beşir Ağa nüshası esas alınmış, bundaki bütün noksan ve hatalar olduğu gibi bırakılmış, nüsha farkları remizlerle belirtilmiş, nâşir tarafından bazı tashihler ilave edilmiştir. Ayrıca eserin başına bir de fihrist eklenmiştir. *Seyahatname*'nin bütün ciltleri yayınlandığında eserde geçen özel isimler için ayrı bir cilt neşredileceği de vadedilmektedir. Aynı sene 17. asrın önemli kaynaklarından *Silahdar Tarihi* neşredilir³⁹. Ahmed Refik önsözde eserin mevcut dört nüshasını tanıtmakta, bunlar arasından Veliyyüddin Efendi nüshasının esas alındığını bildirmektedir. Nüshalardaki terkip ve imla hatalarına dokunulmamış, ancak pek bariz olanların doğrusu notla belirtilmiştir. Yanlış yazılan yabancı kişi ve yer isimlerinin doğruları Fransızca ve Almanca olarak yine notlarda belirtilmiştir.

1924'te Mehmed Fuad Köprülü'nün başkanlığında Darülfünun'a bağlı olarak kurulan Türkiyat Enstitüsü çıkardığı mecmua ve yayınladığı eserlerle Türkiye'yi Türkolojinin merkezi yapmak yolunda mühim işler gerçekleştirebilir. 1928'den itibaren enstitü bazı eski metin neşirleri yapmaya başlar. Bunlardan biri Türk dili üzerine yazılmış Arapça bir kitap olan *el-Kavâninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*'dir. 15. yüzyıl başlarında yazıldığı sanılan müellifi meçhul bu eser, Kilisli tarafından Şehid Ali Paşa Kütüphanesi'ndeki yegane nüshasına dayanılarak hazırlanmıştır. Tashihler dipnotlarda belirtilmiş, eserin sonuna bir fihrist eklenmiştir. Yine Kilisli tarafından aynı sene hazırlanan *Bezm ü Rezm*, Kadı Burhaneddin'in, kendi emriyle yazdırılan Farsça özel tarihidir. Fuad Köprülü, esere yazdığı önsözde müellif, eseri ve eserin nüshaları hakkında bilgi vermekte, bilinen dört nüshadan müellif nüshasından sultan için kopya edilmiş Ayasofya nüshasının esas alındığını belirtmektedir. Enderun nüshasına geç ulaşıldığından bunun farkları diğer iki nüsha gibi sayfa altlarında değil, metnin sonunda gösterilmiştir. Bu bakımdan günümüzde de bazen kullanılan, farkları metinden sonra verme usulünün erken bir örneğini teşkil etmektedir. Eser mufassal bir fihrist ile indeksler ilave edilmiştir. Daha önce kötü bir baskısı yapılmış olan *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* 1931'de yeniden neşredilir. Ebû Hayyân el-Endelüsî tarafından 14. asrın başlarında Türkçenin lügat ve gramerine dair Arapça yazılmış bu eser için nâşir Ahmet Caferoğlu müellif nüshasından istinsah edilen nüshayı esas almış, bunu bir başka nüsha ile de mukabele etmiştir. Esas nüshadaki yanlışlar aynen bırakılmıştır. Eser, tercümesiyle beraber yayınlanmıştır.

Halk edebiyatına dair neşirler mahiyet ve usul itibarıyla şimdiye kadar bahsettiğimiz neşirlerden ayrılmakla beraber metin tenkidiyle tedahül eden kısımları bulunduğu için burada onlardan kısaca bahsetmek lüzumsuz olmayacaktır. Halk edebiyatı mahsulleri sözlü olarak doğup geliştiği ve yazıya ancak sonraları -o da bazen- geçirildiği için bunlarda orijinal metin değil farklı rivayetler söz konusudur. Nâşire düşen vazife ise yazılı ve şifahi kaynaklardan elde edebildiği kadar rivayetleri toplayıp bunları neşretmektir. Sonrasında bunlar çeşitli bakımlardan tenkit edilip en eski ve asla yakın rivayetin hangisi olabileceği tahmin edilir.

Toplumun alt tabakalarına ait olduğu için bizde olduğu gibi Avrupa'da da uzun müddet aydınlar tarafından küçümsenen bu edebiyat, milli kültürün oluşturulmasındaki önemi fark edildikten sonra ilgi çekmeye başlar. Türkiye'de de İkinci Meşrutiyet'ten sonra bu alandaki

39 Eseri yayına hazırlayanın ismi belirtilmemiştir. Fakat Ahmed Refik bibliyografyalarında bu eseri onun yayına hazırladığı ifade edilmektedir (Koçu, 1938, s. 17; Gökman, 1978, s. 387).

çalışmalarda ciddi bir artış görülür. Köprülü'nün yazıları Türkiye'deki halkiyat çalışmaları için temel olur⁴⁰. Biz burada bu sahadaki neşirlerin küçük bir kısmını zikredeceğiz.

Asıl halk edebiyatına girmemekle beraber onunla pek çok ortak noktası bulunan âşık edebiyatına dair yapılan yayınlar, 1920'lerde daha ciddi bir mahiyet kazanmıştır. Sadettin Nüzhet'in *Karacaoğlan* (1927) ve Ahmed Talat'ın *Âşık Derdli'si*⁴¹ (1928) bu tarz eserlerdendir. Nâşirler mevzubahis şahısların hayatlarını elden geldiğince aydınlatan birer mukaddimeden sonra türlü mecmua ve cönklerde yer alan şiirler ile halk içinde şifahi olarak bu şairlere isnat edilen şiirleri bir araya getirmişlerdir. Bu iki yayının dikkat çekici bir başka özelliği şimdiye kadar gördüğümüz eserlerin tamamı İstanbul'da basılmışken bu ikisinin de taşrada⁴² basılmış olmasıdır. Bu da halk edebiyatı için en çok malzemenin buralarda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Köprülü'ye ait *18. Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikayesi* (1930), Genç Osman hikayesinin farklı rivayetlerini tahlili ve hikayenin menşei konusunda vardığı netice bakımından alanında örnek bir çalışmadır. Pertev Naili'nin Darülfünun mezuniyet tezi olarak hazırladığı ve Türkiyat Enstitüsü neşriyatı arasından çıkan *Koroğlu Destanı* (1931) yine bu tarzdaki önemli bir çalışmadır.

Zeki Velidi Togan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde 1929-1932 senelerinde verdiği, sonra 1939'dan itibaren tekrar okutmaya başladığı "Tarihte Usul" derslerinde filolojinin çeşitli bahislerini derin bir vukufle ele almaktaydı. Basımı ancak 1950'de gerçekleşebilen bu derslerde metin tenkidine de özel bir yer ayrıldığı anlaşılmaktadır (Togan, 1985, s. 89-96).

Sadettin Nüzhet'in hazırladığı, 1933'te basılan dört divan Türkiye'de yeni harflerle yapılan ilk divan neşirlerinden olması bakımından önem taşır. Sabûhî, Neşâtî, Şeyhülislam Bahâyî ve Râmî Paşa'ya ait ve aslında divançe hacminde olan bu eserler daha önce basılmadıkları için tercih edilmiş benzemektedir. Dört eserde de şairin hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri ve şöhreti bölümlerinden oluşan mukaddimeden sonra divançe gelmektedir. Nâşir ele geçirebildiği nüshaları belirtmekte, bunlardan birini esas almayıp hepsini telifik yoluna gitmektedir. Yer yer nüsha adı verilmeksizin farklar da belirtilmektedir. Mecmualarda ve sair eserlerde rastlanan şaire ait manzumeler de kaydedilmiştir. Şiirlerin sıralanmasında Arap harflerine değil Latin harflerine riayet edilmiştir⁴³.

Ahmed Remzi Akyürek'in hazırladığı *Mecâlis-i Seb'a-i Mevlâna* ile *Mektûbât-ı Mevlâna Celâleddin* 1937'de basılır. Esas alınan ve mukabele edilen nüsha belirtilmiş, farklar ilk eserde sayfa altlarında, ikincisinde metnin sonunda verilmiştir. Bu iki yayının bir özelliği mukabele edilen nüsha şeklinde de olsa İstanbul dışındaki nüshaların kullanılmış olmasıdır. O dönemde Anadolu'daki vakıf kütüphanelerinden hem maddi imkansızlıklardan hem de koleksiyonları tanınmadığından istifade edilememekteydi. Mevlana'nın eserleri içinse Konya'da Mevlana

40 Bilhassa şu iki yazısı anılmalıdır: Köprülüzade Mehmet Fuat, 1331a, 1331b.

41 Hakkında çıkan iki yazı: Sadettin Nüzhet, 1928; Köprülüzade Mehmet Fuat, 1929.

42 *Karacaoğlan* Konya'da, *Aşık Derdli* ise şairin memleketi Bolu'da basılmıştır.

43 Kısa sayılabilecek bir ömre pek çok eser sığdıran Sadettin Nüzhet'in (1899-1946) yayınları hakkında bilgi almak için şu çalışmaya bakılabilir: Akçün, 2008, s. 17-83.

Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshalar kullanılmıştır⁴⁴.

1937 yılında İbni Sina'nın 900. ölüm yıldönümü münasebetiyle Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen anma programı kapsamında filozofun *Edviye-i Kalbiyye*'si Kilisli Rifat tarafından yayına hazırlanır. En güvenilir bulunduğu bir nüshayı esas alıp bunu 18 nüshayla mukabele etmiş, farkları notlarda belirtmiştir. Eser tercümesiyle beraber yayınlanmıştır.

Daha önce çok kusurlu bir nüshası esas alınarak yayınlanan *Dede Korkut* bu sefer Dresden'deki daha sıhhatli nüshasına dayanılarak Orhan Şaik Gökyay tarafından 1938'de yayınlanır. Eser hakkında o zamana kadar yapılmış çalışmaları ve eseri tahlil eden önemli bir mukaddimeden sonra eserin metni gelmektedir. Sayfa altlarında, tashih edilen bazı kelimelerin yazmadaki şekillerini Arap harfleriyle gösteren notlar yer almaktadır. Kitabın sonuna eklenen lügatçe ve indeks eserden istifadeyi kolaylaştırmaktadır. Bu yayının önemli bir özelliği ise beş harf için transkripsiyon işaretleri kullanılmış olmasıdır. Yeni harflere geçildikten sonra eski metin neşirlerinde kullanılacak bir transkripsiyon usulü henüz belirlenmediğinden nâşir bunlara kendi karar vermek zorunda kalmıştır⁴⁵.

Nihad Sami Banarlı 1939'da Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin Osmanlı tarihine dair kısmını neşreder (Banarlı, 1939). Köprülü esere yazdığı önsözde eserin transkripsiyonsuz yayınlanmasının ciddi bir kusur olduğunu, bunun ise devlet matbaasının bu husustaki yetersizliğinden kaynaklandığını söylemekte, üniversite ve ilmî cemiyetlerin yayınlarında transkripsiyon sisteminden mahrum bulunmasından şikayet etmektedir (Banarlı, 1939, rakamsız sahife). Bu eksiklik 1940 yılında Maarif Vekaleti'nin eliyle⁴⁶ İslam Ansiklopedisi'nin yayınlanmaya başlamasıyla büyük ölçüde giderilir. Ansiklopedide Arapça ve Farsça kelimelerin yazımı için transkripsiyon kullanılmasının lüzumu düşünülerek bir transkripsiyon alfabesi hazırlanmış, bunun için matbaada yeni harfler dökülmüştür⁴⁷. Bu yayından itibaren eski metinlerin ilmî neşirlerinde transkripsiyon kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Meşrutiyetten sonra tarih çalışmalarında vesikalardan istifade edilmesine önem verilmeye başlanmıştır. Ahmed Refik bu alandaki çalışmalarıyla en fazla öne çıkan kişiydi. Bununla beraber Türkiye'de diplomatik dalındaki ilk mühim çalışmalar 1940-41 senelerinde İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁸

44 Sadettin Nüzhet de, Âşık Ömer'in divanından yaptığı geniş seçkide (1936) yine Mevlana Müzesi Kütüphanesi'ndeki bir nüshadan istifade etmiştir. Bu durum, kütüphanenin çok zengin bir koleksiyona sahip olmasının yanında kullanım imkanının da daha fazla olmasından kaynaklanmış olabilir.

45 Bu hususta ve neşirdeki daha pek çok noktada Nihal Atsız'ın yardımlarına başvurduğunu Gökyay söylemektedir.

46 Vekalet, ansiklopedinin hazırlanması işini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından belirlenecek bir heyete havale etmiştir. 1954'e kadar ansiklopedinin tahrir heyeti başkanlığını yürüten Adnan Adıvar ile en başından beri çalışmaların içinde bulunan Reşid Rahmeti Arat ve Ahmed Ateş'in ansiklopedi üzerinde çok büyük payları olmuştur. Burada şunu da ifade etmeliyiz ki *İslam Ansiklopedisi*'nin ilk bürosu Türkiyat Enstitüsü'nün bulunduğu İstanbul Üniversitesi Profesörler Evi'ndeydi. 1948'de enstitünün buradan Seyyid Hasan Paşa Medresesi'ne taşınması üzerine ansiklopedi bürosu da oraya nakletmiştir. Dolayısıyla faaliyetleriyle yurtdışında da itibar gören bu enstitünün, ansiklopedinin çıkarılmasında kıymetli katkıları olduğunu tahmin edebiliriz.

47 Mukaddime, 1940, s. XX-XXI.

48 Uzunçarşılı, 1940, 1941a, 1941b. Köprülü'nün şu makalesi de bir Türk-İslam diplomatiğinin tesisinin lüzumuna

Son olarak Hüseyin Namık Orkun'un 1936-1941 yıllarında dört cilt olarak yayınladığı *Eski Türk Yazıtları*, kusurlarına rağmen Göktürk harfleriyle yazılmış bütün metinleri bir araya getirmek gibi geniş kapsamlı bir teşebbüs olması sebebiyle anılmalıdır.

3. 1941 Yılına Kadar Yapılan Tenkitli Neşirler Hakkında Bazı Genel Değerlendirmeler

Buraya kadar gösterdiğimiz eserlerden anlaşılmaktadır ki 1940'lı yıllara gelmeden önce Türkiye'de tenkitli metin neşrine dair önemli bir külliyat oluşmuş durumdaydı. Bunun en önemli âmili 19. asrın son çeyreğinden itibaren artmakta olan milliyetçilik cereyanıydı. Avrupa'yı takip eden âlimler kendi milletlerinin medeniyet bakımından Avrupalı milletlerle boy ölçüşebilecek bir seviyede olduğunu göstermek maksadıyla Türk kültürüne ait eski eserlerin neşrine özel bir önem vermekteydi. Asrın sonlarında bilhassa İkdam Matbaası'nda çok kıymetli neşirler yapılmakla beraber asıl büyük gelişme İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra görülür. Tarih-i Osmani Encümeni'nin kurulmasıyla eski metinlerin neşri devlet programına dâhil edilmiş oluyordu. Encümen bu görevini 1931'de kapatılana kadar başarılı bir şekilde sürdürmüştür. Nitekim en çok metin neşreden müessesese -şüphesiz aralarında kusurlu neşirler de bulunmakla beraber- burası olmuştur.

1910'ların en fazla parlayan ismi Köprülüzade Mehmed Fuad olur. Yazdığı makalelerle daha gençlik yıllarında yurt içinde ve dışında dikkatleri üzerine çeken Köprülü kısa zamanda Türkolojinin en büyük otoritesi hâline gelir. Siyasi iktidarla kısa dönemler hariç her zaman iyi geçinmeyi başaran Köprülü, etrafındaki kişileri idare ve onlardan istifade etmedeki üstün kabiliyeti sayesinde⁴⁹ Türkiye'deki akademik seviyeyi kısa sayılabilecek bir zamanda Avrupa ile mukayese edilebilecek bir noktaya taşır. Esasında bu makalenin ana konusu olan 1908-1941 dönemi, Köprülü Dönemi olarak adlandırılabilir kadar onun hükmü ve tesiri altındadır. Bilhassa kurucusu olduğu ve 1939'a kadar müdürlüğünü yürüttüğü Türkiyat Enstitüsü'nde çok büyük işler gerçekleştirir. Kendisi bizzat metin neşrine çok fazla eğilmemekle beraber tenkitli metin neşrinin önemini belirttiği çeşitli yazıları, neşrine vesile olduğu eserler ve yetiştirdiği talebelerle bu sahaya çok hizmet etmiştir.

Bu dönemde yaptığı neşirlerle en fazla öne çıkan kişi Kilisli Rifat'tır. Çok sayıdaki neşirlerinin içinde Arapça eserler önemli bir yeri kaplamaktadır. Kilisli'nin, metnin aslına müdahale etmeme, tashih ve tamirleri belirtme, nüsha farklarını göstermede titiz davrandığı görülmektedir. İbnülemin ise çalışmalarının arkasındaki motivasyonun dönemin aydınlarının çoğunda olduğu gibi milliyetçilik değil de "eslâf"ın eserlerini unutulmaktan kurtarıp gün yüzüne çıkarmak olmasıyla daha gelenekçi ve muhafazakar bir yerde durmaktadır. Divan neşrinde en velud isim olan Sadettin Nüzhet'in yayınları ise kullandığı nüshaları belirtmekle beraber farkları nüsha adı vermeden gösterdiği için kusurludur.

işaret etmesi bakımından önemlidir: Köprülü, 1938.

49 Bu yönü için bkz. Köprülü, 1969, s. 641-642.

Makalede ele aldığımız eserlerin büyük çoğunluğunun devlet tarafından yayınlandığı görülmektedir. Çok fazla okuyucu bulamayacak bu tür ilmî eserler için normal olan bu durumun sebepleri arasında kitapların kaliteli bir şekilde basılmasının çok masraf gerektirmesi, yurt dışındaki bazı yayınlara veya yazmaların görüntülerine ulaşmanın gerekliliği de zikredilebilir. Özel yayınevleri ise daha çok divan yayınlamayı tercih etmektedir. Bu meyanda Kanaat Kütüphanesi'nin neşrettiği divanlar anılabilir⁵⁰.

1913-1917 yıllarında Maarif Nazırlığı yapan Şükrü Bey pek çok eserin basılmasına verdiği destek sebebiyle zikredilmesi gereken isimler arasındadır⁵¹.

4. 1940'lardaki Yeni Gelişmeler

Son olarak tenkitli metin neşrinin 1940'lardaki gelişimine çok kısa bir şekilde temas edeceğiz. Esasında bu yıllardaki nâşirler ile onların neşirlerinin günümüze tesiri çok daha fazla olduğu için bu bahis etraflı bir incelemeyi gerektirmektedir. Biz sadece en fazla öne çıkan isimleri zikredeceğiz.

Bizim incelememize konu olan 30'lu yılların sonlarına kadarki dönemde eski metinleri neşreden kişiler genellikle üniversite dışında kendi kendisini yetiştirmiş âlimlerdir. Üniversitenin henüz çok yeni olduğu bir dönemde bu durum gayet normaldir. 30'ların sonlarından itibaren ise tamamen akademik terbiye ile yetişmiş nesillerin çoğaldığını görüyoruz. Bu isimlerin başında Berlin'de, mukayeseli Türk dili araştırmalarının kurucusu büyük âlim Willy Bang-Kaup'un (Sertkaya, 1987) yanında yetişen Reşid Rahmeti Arat gelmektedir (Ergin, 1966; Ergin ve Temir, 1966). 1933'te İstanbul Üniversitesi'ne gelen Arat'ın Türkiye'de filoloji çalışmalarının ilmî bir zemine oturtulmasında çok büyük hizmetleri dokunmuştur. Bang-Kaup ile 1932'de Almanya'da yayınladıkları *Oğuz Kağan Destanı*'nin 1936'da İstanbul'da bastırıldığı tercümesi bu sahadaki ilk verimlerindedir. Türkiye'de uygulanan transkripsiyon usulünde bir ortaklık temin etmek amacıyla hazırlanan *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu* (1946), başındaki "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesince Hazırlanmıştır" ibaresine rağmen aslında Arat'ın kaleminden çıkmıştır (Ergin, 1959, s. 120). Onun *Kutadgu Bilig* (1946) ve *Atebetü'l-Hakâyık* (1951) yayınları hâlen kullanılmakta olan çok önemli çalışmalardır.

Tenkitle neşir konusundaki çalışmalarıyla Arat'tan sonra anılması gereken kişi Ahmed Ateş'tir (Çetin, 1972). Ateş, 1927 senesinden beri İstanbul kütüphanelerinde çalışan, 1936'da

50 *Külliyât-ı Ziya Paşa* ile Neşâti, Sabûhî, Râmî Paşa, Şeyhülislam Bahâyî divanları bu yayınevinden çıkmıştır.

51 Bu eserler arasında başta *Divanü Lüğâti'l-Türk* gelir. Bu eser ile *Leskofçalı Galip Bey Divanı*, *Hersekli Arif Hikmet Bey Divanı*, *Âşık Paşazade Tarihi* ve *Hibetü'l-Hakâyık*'da nâşirler eserin baskısında gösterdiği himmet için Şükrü Bey'e hassaten teşekkür etmektedir. *Millî Tetebbular Mecmuası*'nı çıkaran Âsâr-ı İslâmiye ve Millîye Tetkik Encümeni'nin Maarif Nezareti'ne bağlı olduğunu da burada belirtmeliyiz. Esasen bu dönemde üniversitenin Maarif Vekaleti'ne bağlı olduğunu düşünürsek bakanlığın ciddi ilmî eserlerin neşriyle ilgilenmesini tabii karşılamak gerekir. Nitekim daha sonraları *Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*, Lütü Paşa'nın *Tevârih-i Âli Osmân*'ı, *Ferhengnâme-i Sa'dî* gibi eserler yine bakanlık tarafından neşredilecektir. Bununla beraber Şükrü Bey'in ilmî çalışmalara hususi önem verdiği anlaşılmaktadır.

İstanbul Üniversitesi'ne geçen ve pek çok önemli Arapça ve Farsça eserin yayını gerçekleştirmiş⁵² meşhur oryantalist Hellmut Ritter'in talebesidir. Ritter, eserlerini Almanca yayınladığından dolayı onun Türk ilim âlemindeki tesirini bu yayınlardan ziyade Ahmed Ateş'te aramak gerekir. Ateş, daha 1942'de yazdığı "Metin Tenkidi Hakkında" makalesiyle Türkçede bu sahada uzun zaman tek çalışma olarak kalacak bir esere imza atmıştır. Daha çok Farsça eserler neşreden Ateş'in *Sindbad-nâme* (1948) ve *Tercümânü'l-Belâga* (1949) neşirleri eski metin neşrinin nasıl olması gerektiğini gösteren çok kıymetli eserlerdir.

Ali Nihad Tarlan ise yaptığı divan neşirleriyle Türkiye'deki eski metin neşirciliğinin bu en popüler dalında çok etkili olmuştur. Metin tenkit ve tesisi konusunda modern anlayış ile geleneksel anlayış arasında bir yerde duran Tarlan'ın neşirleri, kendisinin sahasındaki geniş ihatası sebebiyle hâlâ en çok kullanılan ve güvenilen neşirler olmakla beraber usul bakımından tenkide açıktır⁵³. *Hayâlî Bey Divanı* (1945) ile *Fuzûlî Divanı* (1950) onun neşirlerinden bazılarıdır.

Uzun müddet İstanbul Üniversitesi dâhilindeki üç kürsünün (Türk Dili, Arap-Fars Filolojisi ve Eski Türk Edebiyatı) başında bulunmuş olan bu kişilerin, eserleri ve yetiştirdikleri talebelerle tenkitli metin neşri sahasında günümüze kadar süren tesirleri olmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES⁵⁴

I

- Ahmed bin Mahmud Yükneki (1334). *Hibetü'l-hakâyık* (Necib Asım, haz.). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
 Arat, Reşid Rahmeti (2006). *Atebetü'l-hakâyık*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
 Arat, Reşid Rahmeti (2007). *Kutadgu bilig*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

-
- 52 İstanbul'a Alman Müsteşrikler Cemiyeti tarafından gönderilen Ritter, burada mezkur müessesenin yardımlarıyla bazı eserler neşreder. Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin *Makâlatü'l-İslâmiyyin*'i (I-III, 1929-33), Safedi'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ının ilk cildi (1931), Ahmed Gazzâlî'nin *Sevânih*'i (1942) bu eserlerden bazılarıdır. Ritter için bkz. Ateş, 1964.
- 53 Tenkitli neşir konusundaki görüşlerini eserlerinin önsözünde çok kısa ve biraz da müphem bir şekilde aktaran Tarlan'ın metin tenkidi usulü hakkında öğrencilerinden Gönül Tekin'in makalesinde (Tekin, 2017, s. 115-116) yine çok kısa fakat kıymetli malumat vardır.
- 54 Bibliyografyanın ilk kısmında makalede bahsi geçen metin neşirleri, ikinci kısmında ise diğer kaynaklar gösterilmiştir.

- Âşık Derdli (1928). *Âşık Derdli - hayatı, divanı* (Ahmed Talat, haz.). Bolu: Vilayet Matbaası.
- Âşıkpaşazâde (1332). *Âşıkpaşazâde târihi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Azîz bin Erdeşîr Esterâbâdî (1928). *Bezme ü rezme*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Celâleddin Devvânî (1331). Arznâme. *Milli Tettebular Mecmuası*, 5, 273-305.
- El-kavânîni'l-küllîyye li-zabti'l-lügati't-Türkiyye* (1928). İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet [tarihsiz]. *Aşık Ömer - hayatı ve şiirleri*. İstanbul: Semih Lütfü Kitabevi.
- Esîrüd'dîn Ebû Hayyân el-Endülüsî (1931). *Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk* (Ahmet Caferoğlu, haz.). İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Es-Seyyid Cemâleddin İbnü'l-Mühennâ (1340 [hicrî] - 1338 [rumi]). *Kitâbu hilyeti'l-insân ve halbeti'l-lisân* (Kilisli Muallim Rıfat, haz.). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Evliya Çelebi (1928). *Evliya Çelebi seyahatnamesi, VII*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Evliya Çelebi (1928). *Evliya Çelebi seyahatnamesi, VIII*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Evliya Çelebi Mehmed Zillî İbn Dervîş (1314). *Evliya Çelebi seyahatnamesi, I*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Gökyay, Orhan Şaik (1938). *Dede Korkut*. İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Halil Edhem (1326). Âl-i Germiyân kitâbeleri. *TOEM, II*, 112-28.
- Halil Edhem (1327a). İstanbul'da en eski Osmanlı kitâbesi. *TOEM, VIII*, 484-97.
- Halil Edhem (1327b). Kitâbeler nasıl kayıt ve zapt olunmalıdır. *TOEM, X*, 626-39.
- Hersekli Arif Hikmet Bey (1335). *Divan*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- İbni Sina (2014). Edviye-i kalbiye (Kilisli Rıfat Bilge, haz.). *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler* kitabı içinde (s. 717-856), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kânûnnâme-i Âl-i Osman* (1329). İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Kânûnnâme-i Âl-i Osman* (1330). İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Kastamonulu Latîfî (1314). *Tezkire-i Latîfî*. İstanbul: İkdâm Matbaası.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1930). *XVII nci asır saz şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman hikâyesi*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Leskofçalı Galib Bey (1335). *Divan*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Lüftî Paşa (1341). *Tevârîh-i Âl-i Osmân*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mahmud bin el-Hüseyn bin Muhammed el-Kaşgarî (1333-1335). *Kitâbu divânî lügâti't-Türk, I-III*, İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mehmed Sadık (2006). *Üss-i lisân-i Türki* (Recep Toparlı- Ali Ilgın, haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Mevlânâ (1356). *Mevlânânın mektubları* (Ahmed Remzi Akyürek, haz.). İstanbul: Sebat Basımevi.
- Mevlânâ (1937). *Mevlânâ'nın yedi öğüdü* (Ahmed Remzi Akyürek, haz.). İstanbul: Bozkurt Basımevi.
- Muhammed b. 'Alî az-Zahîrî as-Samarqandî (1948). *Sindbâd-nâme* (Ahmed Ateş, haz.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Muhammed b. 'Omar ar-Râdûyânî (1949). *Kitâb tarcumân al-balâga* (Ahmed Ateş, haz.). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Mustafa Âlî (1926). *Menâkıb-ı hünerverân*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Mükrimin Halil (1339-1340), Feridun Bey münşeati, *Târih-i Osmâni Encümeni Mecmuası*, 62-77, 161-168; *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1(78), 37-46; 2(79), 95-104; 4(81), 216-226.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi (1928). *Tuhfe-i hattâtin*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Necib Asım (1341). *Orhun abideleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

- Nedim (1338[rumi]-1340[hicri]). *Nedim divanı* (Halil Nihad, haz.). İstanbul: İkdam Matbaası.
- Nihad Sami Banarlı (1939). *XIV. asır anadolu şairlerinden Ahmedî'nin Osmanlı tarihi dâsîtân-ı tevârih-i mülûk-ı âl-i Osmân ve Cemşîd ve Hurşîd mesnevisi*. İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- Orkun, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Yazıtları.
- Pertev Naili (1931). *Köroğlu destanı*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Sadeddin Nüzhet (1927). *Halk şairleri - ikinci kitap – Karacaoğlan*. Konya: Vilayet Matbaası.
- Sadettin Nüzhet (1933). *Neşâtî - hayatı ve eserleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sadettin Nüzhet (1933). *Ramî Paşa - hayatı ve eserleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sadettin Nüzhet (1933). *Sabûhî - hayatı ve eserleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sadettin Nüzhet (1933). *Şeyhülislam Bahayî - hayatı ve eserleri*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Sâ'î (1315). *Tezkiretü'l-bünyân*. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa (1928). *Silahdar tarihi, I-II*. İstanbul: Orhaniye Matbaası.
- Sultan Veled (1341). *Dîvânî Türkî-i Sultân Veled* (Veled Çelebi-Kilisli Muallim Rifat, haz.). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Şeyh Mesud bin Osman (1340[rumi]-1342[hicri]). *Ferhengnâme-i Sadi tercümesi* (Kilisli Muallim Rifat, haz.). İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Şeyhülislam Yahya (1334). *Divan-ı Yahya*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Tâcizâde Cafer Çelebi (1331). *Mahrûse-i İstanbul fetihnâmesi*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Tarlan, Ali Nihad (1945). *Hayâlî Bey divânı*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası.
- Tarlan, Ali Nihad (1950). *Fuzulî divanı - gazel, musammat, mukatta' ve ruba'î kısmı (edisyon kritik ve transkripsyon)*. İstanbul: Üçler Basımevi.
- Taşköprizade Ahmed Efendi (1313). *Mevzûâtü'l-'ulûm* (Kemaleddin Mehmed Efendi, çev.). İstanbul: İkdam Matbaası.
- Tursun Bey (1330). *Târih-i Ebu'l-Feth*. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1940). Osmanlı Devleti zamanında kullanılmış olan bazı mühürler hakkında bir tetkik. *Belleten*, 4(16), 495-544.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1941a). Tuğra ve pençeler ile ferman ve buyruklara dair. *Belleten*, 5(17-18), 101-157.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1941b). Buyruklı. *Belleten*, 5(19), 289-318.
- Ziya Paşa (1342[hicri]-1924[miladi]). *Külliyât-ı Ziyâ Paşa - nazım kısmı - (Süleyman Nazif, haz.)*. İstanbul: Yeni Matbaa.

II

- A. [Mehmed Arif] (1331). Kitâbiyât. *Milli Tetebbular Mecmuası*, 2(4), 171-90.
- Ahmed Rifat (1328). *Otuz ders yahud yeni sarf-ı Arabî*. İstanbul: Ruşen Matbaası.
- Akgün, Nilgün (2008). *Sadettin Nüzhet Ergun'un halk edebiyatı araştırmaları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akün, Ömer Faruk (1970). Şemseddin Sâmî. *İslam Ansiklopedisi*, 11, 411-422.
- Akün, Ömer Faruk (1989). Ahmed Vefik Paşa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 143-157.

- Akün, Ömer Faruk (1992). Bursalı Mehmed Tahir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 1992, 452-461.
- Akün, Ömer Faruk (2000). İbnülemin Mahmud Kemal. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21, 249-262.
- Akün, Ömer Faruk (2002). Kilisli Rifat Bilge. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, 18-22.
- Akün, Ömer Faruk (2003). Lehce-i Osmânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27, 127-128.
- Alam, Muzaffar (2017). Babürlü dilbilimi ve Mevlânâ'nın Mesnevî'si. *Eski Türk edebiyatı çalışmaları XII metin neşri: problemler, tespitler, öneriler* kitabı içinde (s. 422-461), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Alpaslan, Oğuzhan (2002). 19. Yüzyılda bir Osmanlı aydını ve bürokratu: Ahmed Vefik Paşa (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, Ahmed (1942). Metin tenkidi hakkında (Dâsitân-ı tevârih-i mülûk-ı âl-i Osman münasebeti İle). *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII, 253-267.
- Ateş, Ahmed (1964). Hellmut Ritter. *Şarkiyat Mecmuası*, 5, 1-14.
- Bilge, Kilisli Muallim Rifat (1997). *Anılar ve insanlar*. Ankara: Kilis Kültür Derneği.
- Çetin, Nihad M. (1972). Ahmed Ateş, hayatı ve eserleri. *Şarkiyat Mecmuası*, 7, 1-24.
- Deny, Jean (1925). A propos d'un traité de morale Turc en écriture ouïgoure. *Revue du Monde Musulman*, 60, 189-234.
- Dilaçar, A. (1969). Necip Asım Balhasanoğlu-Yazıksız. *Türk Dili*, 210, 805-807.
- Edîb Ahmed Yükneki (2019). Atebetü'l-hakâyık. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Ergin, Muharrem (1959). Türkoloji bölümü çalışmaları I. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 9, 119-149.
- Ergin, Muharrem (1966). Reşid Rahmeti Arat. *Reşid Rahmeti Arat için* kitabı içinde (s. IX-XIV), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ergin, Muharrem ve Temir, Ahmet (1966). Reşid Rahmeti Arat'ın eserleri. *Reşid Rahmeti Arat için* kitabı içinde (s. XV-XXVIII), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Erünsal, İsmail (2016). Divan neşirlerinde karşılaşılan güçlükler: Güvenilir bir metin tesisi. *Edebiyat tarihi yazıları arşiv kayıtları, yazma eserler ve kayıp metinler* kitabı içinde (s. 445-472), İstanbul: Dergah Yayınları.
- Erünsal, İsmail (2018). *Ortaçağ İslam dünyasında kitap ve kütüphane*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erünsal, İsmail (2019). II. Abdülhamid dönemi Türk kütüphaneciliği ve kütüphanleri. *Osmanlı kültür tarihinin bilinmeyenleri* kitabı içinde (s. 291-311), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gökman, Muzaffer (1978). *Tarihi sevdiren adam Ahmed Refik Altınay*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin ve Aynur, Hatice (2003). Yazmadan basmaya geçiş: Osmanlı basma kitap geleneğinin doğuşu (1729-1848). *Osmanlı Araştırmaları*, XXII, 219-255.
- Kazancıgil, Aykut ve Vergili, Ayhan (2020). İstanbul Dâru'l-Fünûnu Edebiyat Fakültesi Mecmuası (1916-1933) yeni bir değerlendirme. *Bilim tarihi ve kültür yazıları* kitabı içinde (s. 475-521), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Kazım Şinasi (1332). Târîhi âsârdan. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1, 114-115.
- Koç, Mustafa (2017). Osmanlı'da tercüme ve tenkitli metin ilişkisi: Tokadı Mustafa Efendi'nin el-Kânûn Fî't-Tıbb tercümesi Tahbîzu'l-Mathûn'u. *Eski Türk edebiyatı çalışmaları XII metin neşri: Problemler, tespitler, öneriler* kitabı içinde (s. 228-257), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koçu, Reşad Ekrem (1938). *Ahmed Refik - hayatı seçme şiir ve yazıları*. İstanbul: Sühulet Kitabevi.

- Köprülü, Cemal (1969). Fuad Köprülü'nün ilmi şahsiyeti, Türk kültüründeki rolü ve bazı hatıralar. *Türk Kültürü*, 81, 635-652.
- Köprülü, Fuad (1938). Vakıf müessesesi ve vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti. *Vakıflar Dergisi*, 1, 1-6.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1331a). Türk edebiyatı'nda âşık tarzının menşe ve tekâmülü. *Milli Tettebbular Mecmuası*, 1(1), 5-46.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1331b). Türk edebiyatı'nın menşe'i. *Milli Tettebbular Mecmuası*, 2(4), 5-78.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1331c). Acâibü'l-letâif. *Milli Tettebbular Mecmuası*, 2(5), 351-368.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1331d). Hibetü'l-hakâyık. *Milli Tettebbular Mecmuası*, 2(5), 369-380.
- Köprülüzade Mehmed Fuad (1928). Divan-ı Türki-i Sultan Veled. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 475-481.
- Köprülüzade Mehmed Fuat (1929). Aşık Dertli, hayatı ve divanı. *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 7(2), 131-133.
- Kushner, David (1977). *The rise of Turkish nationalism 1876-1908*. London: Frank Cass.
- Mukaddime (1940). *İslam Ansiklopedisi*. I, I-XXI.
- Necib Asım (1330). Veled Çelebi hazretleri. *Türk Yurdu*, 7(76), 2471-2476.
- Necib Asım (1337). Ârif Bey. *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 49-62, 122-125.
- Necib Asım (1926). Divan-ı Türki-i Sultan Veled. *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 15(92), 191-196.
- Özcan, Abdülkadir (1988). Tarih-i Osmani encümeni: Kuruluşu, teşkilâtı ve faaliyetleri. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 101 (Giriş), 1-9.
- Özyıldırım, Ali Emre (2017). Bir metni neşretmek. *Eski Türk edebiyatı çalışmaları XII metin neşri: Problemler, tespitler, öneriler* kitabı içinde (s. 16-25), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Polat, Salahattin (2015). *Metin tenkidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Polat, Salahattin (2017). Hadiste metin tenkidi. *Hadis araştırmaları -tarih, usûl, tenkid, yorum-* kitabı içinde (s. 147-216), Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Reynolds, L. D. ve Wilson, N. G. (1991). Scribes and scholars – A guide to the transmission of Greek and Latin literature. New York: Oxford University Press.
- Sadettin Nüzhet (1928). Âşık Dertli, hayatı ve divanı. *Halk Bilgisi Mecmuası*, 1, 162-164.
- Sertkaya, Osman Fikri (1987). Ölümünün 50. yıldönümünde Willi Bang-Kaup (9.VIII.1869-8.X.1934) ve eserleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1984, 285-304.
- Tekin, Gönül Alpay (2017). Ali Nihad Bey'in kişiliği, *Hayat ağacı* kitabı içinde (s. 93-118) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Togan, Zeki Velidi (1985). *Tarihte usul*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Topaloğlu, Yüksel (2012). *Şemsettin Sami süreli yayınlarda çıkmış dil ve edebiyat yazıları inceleme-metin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (2013). İbrahim Edhem Paşa ailesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938). *Halil Edhem hatıra kitabı* kitabı içinde (s. 369-382), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yinanç, Mükrimin Halil (2017). Necib Asım Bey. *Makaleler* içinde (s. 493-501), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

